

Тема 2. Графічне мистецтво (1 год.)

Тема 3. Скульптура (1 год.)

Тема 4. Архітектура (1 год.)

Тема 5. Народне мистецтво та основні центри художніх промислів (3 год.)

5.1. Кераміка. Народна іграшка

5.2. Вишивка. Ткацтво та килимарство

5.3. Художня обробка дерева. Розпис

Розділ IV. КІНОМИСТЕЦТВО (8 год.)

Тема 1. Світове значення творчості О.Довженка (2 год.)

Тема 2. Поетична хвиля українського кіно (2 год.)

Тема 3. Творчий портрет І.Миколайчука (2 год.)

Тема 4. Воєнна тематика в українському кіно (1 год.)

Тема 5. Різні жанри українського кіно (мультиплікаційне, документальне тощо) (1 год.)

ПІДСУМКОВЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ (2 год.).

Вікторія Смікал

МИСТЕЦТВО У КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ

Корінні зміни у суспільстві напередодні ХХІ ст. зумовлюють необхідність розробки культурологічних підходів до вирішення проблем виховання та освіти підрастаючих поколінь.

Особливої соціальної значущості набуває проблема світоглядної культури, що аналізується на особистісному рівні підготовки майбутнього вчителя. Його педагогічна діяльність виступає специфічним транслятором світоглядних установок, оскільки норми професійного мислення завжди формуються у проблемному полі взаємодії з нормами загальної культури, набираючи характеру світогляду в процесі професійного спілкування.

Як компонент духовного світу особистості світоглядна культура обумовлює формування ціннісно-духовних орієнтацій, які багато в чому детермінують розвиток всієї структури якостей особистості. Саме система духовних відносин якнайбільше впливає на формування світоглядної культури. У ній важливе місце посідає мистецтво.

Проблема місця і ролі мистецтва у формуванні світогляду особистості виникла давно. Широко відомі дослідження Є.В.Бурмакіна, Є.Ф.Володіна, В.І.Мазепа, що висвітлюють історико-філософський, логіко-пізнавальний та мистецтвознавчий аспекти проблеми.

Спроби обґрунтувати з різних світоглядних позицій предмет і призначення мистецтва є в античній естетиці та філософії (Демокрит, Сократ, Платон, Арістотель), у авторів середньовіччя (Августин, П.Абеляр, Фома Аквінський). У наступні епохи інтерес філософів та митців до предмету та призначення мистецтва все зростає.

Специфіка будь-якого світогляду полягає у тому, що в ньому виступають у нерозривній єдності пізнавальні й ціннісні, об'єктивні та суб'єктивні компоненти дійсності. Це дозволяє говорити про світоглядну функцію мистецтва як найбільш фундаментальну, детермінуючу функціональну будову мистецтва загалом.

У багатьох працях, що присвячені цій проблемі, мова йде про вплив на митця, на його творчість тих чи інших світоглядних концепцій, що склалися поза самим мистецтвом – у філософії, науці, політиці, релігії. Але треба враховувати, що мистецтво має свій світоглядний зміст і значною мірою може формувати світогляд людини. Світогляд не є щодо мистецтва чимось зовнішнім, що приходить із інших форм суспільної свідомості [3].

Проте це не означає, що мистецтво характеризується певним автономним світоглядним змістом і вивчення мистецтва має бути спрямоване на дослідження лише цього змісту. Навпаки, визнання за мистецтвом світоглядних функцій свідчить про природність для нього світоглядної проблематики, про закономірну обумовленість його взаємодії з філософією, політикою та іншими формами свідомості.

Якщо розуміти мистецтво як світогляд і світоглядну функцію мистецтва вважати домінантною в системі його функцій, то інші функції мистецтва (виховна, соціально-організаційна, комунікативна,

гедоністична) будують об'єднані чіткими кореляційними зв'язками як такі, що мають спільні витoki, притаманні світоглядній природі мистецтва.

У світогляді нерозривно пов'язані пізнавальні, емоційні і діяльнісні фактори людської активності. Пізнання – основа світогляду, яка поряд із знаннями та індивідуальним досвідом включає й наукові знання (гносеологічна функція мистецтва). Знання – точка відліку формування переконань. Емоційна сторона світогляду виявляється у переживанні знання, в позитивних і негативних емоційних реакціях на явища дійсності, у переконаності в істинності світоглядних принципів (виховна, гедоністична функції мистецтва).

Від простої сукупності знань світогляд відрізняється тим, що у ньому злиті пізнавальна і практична діяльність свідомості, на основі єдності котрих виробляються переконання і принципи людини, що стають основою її способу життя, життєвих програм і ціннісних орієнтацій (соціально-організаційна, аксіологічна функції мистецтва).

У всі часи розвитку людської цивілізації високо оцінювалась виховна місія художньої творчості, зазначалось, що мистецтво та мораль – це форми ціннісної свідомості і мають спільну мету – вдосконалення людини на основі добра і краси. Так, І.Кант, неодноразово підкреслював, що те мистецтво, яке нічого не дає для ідеї, деградує. На його думку, мистецтво живе лише тією культурою, яку воно дає для душі. Мірилом же його цінності є збагачення духовності. Тому, мистецтво потрібно цінувати не лише за естетичну насолоду, яку воно дає, а й за здатність формувати своєрідну культуру людської душі [5]. Схожі думки висловлював Ф.Шіллер, який вважав мистецтво вирішальним виховним засобом, своєрідною “панацеєю” від моральної глухоти, могутнім регулятором людських вчинків навіть у тих випадках, коли виявляються безпорадними закон та релігія [6]. Розмірковуючи над одвічним союзом моралі й мистецтва, Й.В.Гете мудро називав останнє “розсадником для великого світу духу”, який діє через високі натури і підносить до їх рівня натури пересічні [2].

Л.С.Виготський називав мистецтво суспільною технікою почуттів, що не диктує безпосередньо тих вчинків, які повинні відбуватися після його впливу, а забезпечує певну “післядію” катарсису. Психолог підкреслює: “Мистецтво є організацією нашої поведінки, установкою наперед, вимогою, яка може ніколи й не здійснитися, але яка примушує нас прагнути до вершин нашого життя, до того, що лежить за ним” [1,243].

Здатність до сприйняття мистецтва не дана людині від природи, вона формується і розвивається у процесі тривалого системного виховання. Л.С.Виготський підкреслював, що для сприйняття мистецтва недостатньо широк пережити те почуття, яке володіло автором і недостатньо розібратися у структурі самого твору, – необхідно ще “творчо подолати своє особисте почуття, знайти його катарсис, і лише тоді дія мистецтва виявиться повністю” [1,237-238].

Визначаючи мистецтво як концентрацію життя, Л.С.Виготський будує свою модель художнього сприйняття, до якого входять такі компоненти: художнє почуття, уявлення, свідомість. На думку вченого, “розумні емоції” мистецтва виникають у процесі творчості й переробки певних життєвих почуттів. Концепція вченого – це, перш за все, індивідуально-психологічне сприйняття художніх цінностей, що передбачає взаємодію мистецтва й особистості.

Розкриття специфіки художнього сприйняття дало змогу вченому окреслити його велику соціальну значущість як узагальненої техніки почуттів, за допомогою якої до кола соціального життя залучаються інтимні, найбільш особистісні сторони людської суті.

Спираючись на методологічні основи теорії Л.С.Виготського, сучасні науковці поглиблюють і розширюють дослідження проблеми художнього сприйняття. У конкретно-історичному і соціальному аспектах рекомендує розглядати означену проблему Б.С.Мейлах, звертаючи увагу саме на історичну рухливість художнього сприйняття. В свою чергу, О.О.Мелік-Пашаєв стверджує, що художнє сприйняття – це здатність осягнути твір мистецтва як зоровий образ неповторного ідейно-емоційного змісту.

Свою модель художнього сприйняття запропонував Б.П.Юсов. На думку вченого, вона об'єднує здатність до співпереживання, тобто до емоційної чутливості; наявність певного об'єму знань і уявлень про мистецтво; здатність розуміти форму художніх творів; переносити оцінки й художні судження на сприйняття явищ дійсності іншими видами мистецтва.

Традиційне художнє виховання базується на основних видах мистецтва: образотворчості, літературі, музиці, які можна вважати основою різноманітного спектра художньої творчості.

У процесі комплексного художнього розвитку студентів, майбутніх учителів, їх сприйняття повинно сформуватися як специфічний тип пізнання змісту, художніх образів творів мистецтва на основі виникнення у них зорово-слухових (графічних, живописних і музичних) уявлень.

Виникнення глибоких яскравих художніх зорово-слухових уявлень у процесі сприймання творів різних видів мистецтва, зокрема, залежить від рівня розуміння їх властивостей та особливостей, уміння їх порівнювати. Візьмемо, наприклад, музику. Музична форма, через яку передається і сприймається зміст музики, виступає як багаторівнева ієрархічна організація властивостей звуків (висоти, тривалості, тембру), гармонії та музичної фактури загалом. Виразними засобами музичної інтонації є мелодія, ритм, метр, темп, динаміка, тембр, лад, гармонія, артикуляція; зміст її втілюється за допомогою елементів музичного синтаксису.

В аналогічному плані постає перед нами і структурна організація творів образотворчого мистецтва. Так, живописна форма, через яку передається і сприймається зміст картин, такою ж мірою, як і музика, виступає як багаторівнева ієрархічна організація властивостей фарби (акварелі, гуаші, темпері, масла і т.ін.) та основи зображення (паперу, тканини, скла, сирій штукатурки і т.п.). До її виразних елементів належать: техніка письма (лесіровочне, корпусне, "алла пріма", техніка оптимічного змішування кольорів); засоби виразності (лінії, штрихування, пляма, світотінь, лінійка, повітряна та кольорова перспектива). До структурних елементів – спосіб викладення художнього матеріалу, або правила композиції (ритм, сюжетно-композиційний центр, симетрія, асиметрія, паралельність у композиції, розташування головного на другому плані, сприймання об'єктів зображення, портретне зображення голови, фігури). До прийомів зображення – діагональні напрями, горизонталі та вертикалі, простір, передача монументальності.

Аналізуючи відомі твори майстрів мистецтва, можна помітити, що окремі прийоми та правила поступово зникають із творчості різних поколінь. Кожна епоха і кожний суспільний лад несуть свій специфічний заряд ідей і ставлять перед мистецтвом свої завдання, що позначається і на змінах змісту та художньої форми. Одночасно ж простежуються загальні риси у розвитку різних видів мистецтва. Наприклад, реалізм, неореалізм, імпресіонізм та інші напрями притаманні і живопису, й музиці, й літературі. Об'єднуючою, конструктивною ідеєю музики та образотворчого мистецтва є закони творчості або ж закони композиції: закон цілісності, типізації, підпорядкованості усіх засобів композиції ідейному задуму.

У процесі виникнення мистецтва й у процесі розкриття його змісту ці закони виконують універсальну функцію: по-перше, допомагають митцю у творчості, по-друге, є важливим засобом розкриття художнього образу.

Живопис – статичний за своєю зовнішньою формою, музика – динамічна і розвивається у часі; образотворче мистецтво є реальним, його можна побачити, музика – більш умовна. Такий контраст, як і будь-який інший, звертає на себе увагу і допомагає при посередництві одного виду мистецтва розібратися в іншому. Музика може передати хвилювання, емоційну чуттєву напругу, характер зорового образу; малюнок образно конкретизує окремі моменти розвитку музичного образу. Використання можливостей комплексного взаємозв'язку музики й образотворчого мистецтва примушує краще вдивлятися, вслуховуватися в окремі деталі художнього змісту твору, що покращує вміння глибоко оцінювати прекрасне не тільки у мистецтві, але й у дійсності.

Паралельні порівняльні характеристики музики, живопису, літератури на основі більш глибокого вивчення одного з них є актуальною проблемою сучасної педагогіки. У зв'язку з цим актуальним є принцип провідного виду мистецтва, що може грати роль домінуючого у процесі художнього виховання особистості. Крім того, аналізуються особливості сприйняття кіно, телебачення, для яких характерні тенденції синтезу, взаємопроникнення засобів виразності, змішування жанрів тощо.

Саме у таких видах мистецтва процес художнього сприйняття проходить у найбільш динамічній формі. Г.І.Ройзенкінд підкреслює складність художнього сприйняття масового популярного мистецтва кіно. Як приклад дослідниця бере творчість А.Тарковського, фільми якого наповнені глибоким філософським змістом і потребують особливої психології сприйняття. Вони зумовлені

зверненням художника до світоглядних і філософських концепцій Й.С.Баха, М.Достоевського, Леонардо да Вінчі, Євангеліє, вмілої їх транскрипції. Звернення А.Тарковського до різних рецепторів сприйняття за допомогою синтезу мистецтв вражає і збуджує думку, впливає на формування творчих здібностей особистості та вияву нових засобів художньої виразності.

Синтетичне мистецтво театру й кіно підказує очевидну думку: викладання будь-якого виду мистецтва потребує постійних асоціацій з іншими видами. Саме у їх сполученні є великі можливості для розвитку духовної культури студентів.

Виникає потреба в уточненні змісту понять "духовна культура", "дух", "духовне".

М.С.Каган, розглянувши історію становлення поняття "дух", його місце в різних філософських системах дійшов висновку, що філософії необхідне поняття, яке визначає цілісну активність людської психіки в її специфічності порівняно з психікою тварини, тобто в її соціокультурній детермінованості й змістовності. Ніякого іншого поняття, окрім "духу", для цього історія філософської думки не виробила [4].

У найзагальнішому вигляді "духовне" можна визначити як людський спосіб відображення та оволодіння дійсністю, детермінований орієнтацією пізнання й діяльності людини на вищі цінності життя й культури, в основі яких лежить ідеал вільного й усесбічного розвитку людини як конкретно-історичної єдності індивідуально-неповторного та універсально-загального. Тобто, мова йде про таку якість свідомості й діяльності, яка акумулює в собі здатність людини вийти за межі безумовно необхідного, що продиктовано ситуацією та потребами матеріальних умов буття, і будувати свою діяльність відповідно до уявлень про призначення людини, її досконалість.

Ставленні людини до вищих цінностей буття, міра оволодіння ними є показником її духовності (тобто людяності і культурності), так само як ставлення суспільства до вищих цінностей є критерієм розвитку його культури. До вищих цінностей людського буття ми відносимо: життя в його індивідуальному, родовому та планетарно-космічному вимірі, творчість як суто людський спосіб життєдіяльності, свободу як необхідну умову і кінцеву мету людини та соціуму [3].

Виходячи із викладеного, поняття "дух", "духовне", "духовна культура" відображають такий рівень духовного життя суспільства та людини, який визначається мірою оволодіння та повнотою реалізації особистістю й соціумом цінностей, що концентрують у собі загальнолюдський позитивний родовий досвід (гуманізм, рух до істини, до краси і добра як розвитку творчої природи людини духовно-психологічними якостями: продуктивним критицизмом, вірою, безкорисливістю). З цього погляду відмінними характеристиками справжньої культури людини є вищезазвані ознаки.

Щодо мистецтва, то воно є феноменом культури, в якому фіксується і концентрується людський досвід світоглядного самовизначення. У художніх образах, як правило, відтворені ті естетичні ідеї, які несуть високий інтелектуальний і гуманістичний заряд і які співзвучні із загальнолюдськими інтересами. У специфічній формі мистецтво виражає те, що переживається чи повинно переживатися всіма представниками конкретного суспільства.

Духовний зміст мистецтва та його особлива роль у духовній культурі характеризується духовністю як системоутворюючою якістю культури, що обумовлює такий рівень діяльності, який детермінований орієнтацією на вищі цінності буття – життя, творчість, свободу.

Останнім часом помітно зросло зацікавлення вивченням виховних можливостей мистецтва, його ролі у розвитку духовної культури майбутніх учителів. І ми з упевненістю можемо говорити про доцільність його ширшого впровадження у процес підготовки вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Педагогика, 1987. – 300 с.
2. Эккерман Й.П. Разговоры с Гете в последние годы его жизни. – Ер.: Авеста, 1988. – 90 с.
3. Дяденко В.Д. Искусство. Духовная культура. Философия. – Алма-Ата: Наука, 1990. – 160 с.
4. Каган М.С. О духовном // Вопросы философии, 1985. – №9. – С.35-42.
5. Кант И. Критика способности суждений. Соч., Т. 5. – М.: Мысль, 1966. – 190 с.
6. Шиллер Ф. Эстетика. – К.: Мистецтво, 1974. – 150 с.